

ความสำคัญของปัญหา

การขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด ท่ามกลางข้อกังวลในเรื่องปัญหามลพิษอย่างรุนแรงที่กำลังนำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างถาวร คุณภาพความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติ หลักฐานทางวิชาการชี้ชัดว่า ปัญหานี้ไม่เพียงกระทบกับระบบนิเวศเท่านั้น ยังส่งผลถึง สุขภาพความเป็นอยู่ของทั้งผู้คนที่ทำงานภายในนิคมฯ และผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณล้อมรอบ แต่การที่รัฐบาลอนุมัติยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 (พ.ศ. 2547 ถึง พ.ศ. 2561) ส่งผลให้มีแนวโน้มในการขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาตาพุดเพิ่มขึ้น โดยให้เหตุผลว่า เป็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เพื่อวางรากทางด้านพลังให้ทันต่อการแข่งขันในตลาดโลกที่ทวีความเข้มข้นขึ้นนั้น เท่ากับการเพิ่มปริมาณการผลิตของเสียที่นำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น การคัดค้านเพื่อให้หยุดการขยายพื้นที่ไว้ก่อน เพื่อทบทวนมาตรการป้องกันมลพิษจากการดำเนินงานของอุตสาหกรรมภายในนิคมฯ ซึ่งตลอดเวลากว่า 25 ปีในการดำเนินงานของอุตสาหกรรมได้ประสบประสพการณ์และความรู้ อย่างรอบด้านและมากเพียงพอ ที่จะกำหนดมาตรการเพื่อป้องกันระบบนิเวศไม่ให้เกิดผลกระทบ หรือเพียงแค่บรรเทาผลกระทบจากมลพิษที่เกิดขึ้น ถ้าบังคับใช้มาตรการดังกล่าว การตัดสินใจอนุมัติโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีในระยะที่ 3 ของรัฐบาล จึงสร้างคำถามเกี่ยวกับ เป้าหมายการพัฒนา โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมี จะสิ้นสุดเมื่อไร จะมีระยะที่ 4, 5, 6.. ต่อไปเรื่อยๆ หรือจนกว่าทรัพยากรจะหมดเมื่อไรการพัฒนาจึงจะบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้แล้วหันมาให้ความสนใจกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็น มนุษย์ หรือ สิ่งมีชีวิตอื่นๆ สำคัญมากกว่าผลิตภัณฑ์จากปิโตรเคมีที่ ไม่มี ความจำเป็นใดๆ เลยต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เลย

การพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุดมีส่วนสำคัญต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทย ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ ทั้งในแง่บวก และลบ จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ และพฤติกรรมกรบริโภค เป็นการพัฒนาทั้งปริมาณและคุณภาพไปพร้อมกัน มีคุณภาพชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อมดีขึ้น แต่ก็สร้างปัญหาและต้นทุนต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาสังคมอันเกิดจากการอพยพเข้ามาทำงานในพื้นที่ และปัญหาสิ่งแวดล้อม การเจริญเติบโตทาง

เศรษฐกิจที่รวดเร็วกว่าความสามารถในการปรับตัวทางสังคม ทำให้การพัฒนาขาดสมดุล มีความแตกต่างระหว่างภาคการผลิตสูงขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้ มีผลประโยชน์เกิดขึ้นในภาคอุตสาหกรรมมากกว่าในภาคเกษตรกรรม การพัฒนานี้จึงถือได้ว่าเป็นมาตรการที่ไม่สร้างความเป็นธรรมต่อภาคการเกษตร อันเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ส่งเสริมโดยรัฐ

การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมในด้านรายได้ เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าใช้ทุนมาก แม้จะทำให้เกิดการจ้างงานในภาคเกษตรใกล้เคียงกับอุตสาหกรรม แต่ก็มีบางกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระไม่ได้ประโยชน์ การขยายตัวของอุตสาหกรรมไม่สามารถแก้ปัญหาในเรื่องการกระจายรายได้ (Pompen: อิศรา แสงศรี, 2547:18) นอกจากนี้ปัญหาสังคมที่เกิดจากการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ยังคงก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งพบว่ามีมลพิษทางน้ำทิ้งของเสียอุตสาหกรรมอย่างไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ชุมชนได้รับผลกระทบจากมลพิษทางน้ำจากที่เคยใช้น้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะได้ ต้องหันไปซื้อน้ำในการบริโภคอุปโภค เพิ่มค่าใช้จ่ายในครัวเรือน หรือกรณีที่อากาศเป็นพิษ ปนเปื้อนสารระเหยออกจากโรงงานอุตสาหกรรม เกิดการเจ็บป่วย เสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล การเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมเช่นนี้เป็นต้นทุนที่ถูกมองข้าม ไม่สามารถวัดได้ การมองข้ามต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมนี้อาจส่งสัญญาณผิดต่อทิศทางการพัฒนาที่ต้องการสร้างความอยู่ดีกินดี อย่างมั่นคงและยั่งยืน ให้กับสังคมโดยรวม

จากผลการศึกษาผลกระทบของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกและนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด โดยสรุป พบว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 ซึ่งเป็นช่วงที่โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกได้เริ่มก่อตัวขึ้นเป็นรูปธรรม นับตั้งแต่นั้นมามีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย ทำให้สัดส่วนการผลิตในภาคเกษตร ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดระยองจากร้อยละ 15.49 ในปี พ.ศ. 2531 ลดลงมาเหลือเพียง ร้อยละ 2.85 ในปี พ.ศ. 2544 มาจากการขยายตัวที่รวดเร็วของอุตสาหกรรม ทำให้พื้นที่ป่า พื้นที่เกษตร พื้นที่ชายฝั่งถูกทำลาย ถูกครอบครอง กลายเป็นโรงงานอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ซึ่งถือว่าเป็นอุตสาหกรรมที่เสี่ยงต่อการเกิดมลพิษ โดยเขตที่สามารถสร้างอุตสาหกรรมเหล่านี้ได้ คือ เขตพื้นที่สีม่วงหรือส่วนอุตสาหกรรม หมายถึงส่วนที่มีผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอย่างมาก ทั้งต่อคุณภาพน้ำผิวดิน คุณภาพน้ำใต้ดิน คุณภาพอากาศ กลิ่น เสียง และธรณีวิทยา เนื่องจากระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมนี้ก่อให้เกิดมลพิษทั้งของเหลวที่ปล่อยสู่ทะเล และก๊าซที่ก่อให้เกิดมลพิษในอากาศ ซึ่งเป็นปัญหาที่รุนแรงส่งผลกระทบต่อผู้คนในวงกว้าง

เนื่องจากสามารถฟุ้งกระจายในอากาศได้ โดยเฉพาะกลิ่น เช่นใน วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2543 เกิดการรั่วไหลของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ของบริษัท ไทยโพลีคาร์บอเนต ภายในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดส่งผลให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บกว่า 800 คนและ เสียชีวิต 1 ราย โดยผู้ป่วยมีอาการ ไอ อาเจียน แน่นหน้าอก หายใจไม่สะดวก เป็นต้น (อิสรา แสงศรี, 2547)

ถ้าพิจารณาไปที่ผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อประชากรของจังหวัดระยองพบว่า มีสูงกว่า จังหวัดอื่นๆ ในประเทศ แต่กลับไม่ได้สะท้อนสภาพชีวิตที่เกิดขึ้นจริง เนื่องจากมีหลายรายการที่ถูกเฉลี่ย เช่น การไหลกลับของผลตอบแทนทุน มีการลงทุนจากนักลงทุนต่างถิ่นมาก รวมทั้งการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งผลตอบแทนการลงทุนเหล่านี้ กลับไปหาผู้ลงทุน ไม่ได้ทำให้ชุมชนในพื้นที่ได้รับผลประโยชน์เท่าตัวเลขที่ปรากฏ ชุมชนในพื้นที่ได้รับประโยชน์เพียง ค่าจ้าง ภาษีท้องถิ่น และกิจกรรมการผลิตอื่นที่ เชื่อมโยง และอีกรายการที่ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมสูงก็คือ ไม่ได้หักต้นทุนทางสังคมที่เสียไปจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งจำแนกได้ดังนี้ ค่าใช้จ่ายในการแก้ไข ป้องกัน และหลีกเลี่ยงผลกระทบภายนอกเชิงลบ เช่น งบประมาณด้านป้องกันและขจัดมลพิษของภาครัฐ ค่าใช้จ่ายในการหลีกเลี่ยงมลพิษของชุมชน และ ต้นทุนการรักษาพยาบาลโรคที่เกี่ยวข้องกับมลพิษ และการพัฒนาอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมี ต้นทุนการเสื่อมสิ้นของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น เหล่านี้เป็นต้นทุนที่ซ่อนอยู่จากตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดระยอง

อาจกล่าวได้ว่า ตลอดเวลาของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัด ไม่ได้ส่งผลกระทบในเชิงบวกต่อชุมชนมากเท่ากับผลกระทบในเชิงลบ การเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเลียมเพื่อทดแทนการนำเข้า ในช่วงเริ่มต้นของการสะสมทุน เลี่ยงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดภาวะการพัฒนาที่ขาดสมดุลระหว่างภาคเกษตร และอุตสาหกรรม ถ้าเป้าหมายของการพัฒนา คือ การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ทำให้ทุกคนรอดพ้นจากวงจรอุบาทว์แห่งความยากจน (Vicious circles of poverty) หรือ กับดักแห่งคุณภาพในระดับต่ำ (Low level Equilibrium traps) โดยการเร่งส่งออกสินค้าเกษตรเพื่อเป็นรายได้ในการซื้อสินค้าทุนและเทคโนโลยี และใช้แรงงานราคาถูก (รววิทย์ เจริญเลิศ, 2535: 205) การขูดรีดธรรมชาติ ทั้งหมดนี้ได้นำไปสู่การภาวะการพัฒนาที่ขาดสมดุลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เมื่ออุตสาหกรรมปิโตรเคมีสามารถสะสมทุนได้จนมีขนาดใหญ่ และเติบโตขึ้นในประเทศไทย เป็นไปตามแผนการที่กำหนดไว้ในแต่ละระยะของการพัฒนา มีศักยภาพในการผลิตพลังงาน และผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง ตอบสนองความต้องการภายในประเทศ สร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในด้านต่างๆอย่างต่อเนื่อง การเรียกร้องของชุมชนในพื้นที่ให้มีระบบการอนุมัติโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ระยะที่ 3 ไว้ก่อน เพื่อทบทวนปัญหาที่ผ่านมา ก่อนจะ

เดินหน้ากันต่อไปพร้อมกัน จึงดูเหมือนเป็นสิ่งที่เป็เหตุเป็นผลอย่างยิ่ง แต่จากผลการอนุมัติของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลัง ให้ดำเนินโครงการฯ ในระยะที่ 3 ได้ทำให้มีความพยายามในการแก้กฎหมายเพื่อเปลี่ยนผังเมืองมาบตาพุด จากพื้นที่สีเขียวสำหรับชุมชนอยู่อาศัยและเป็นพื้นที่กันชนระหว่างชุมชน กับนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดให้เป็นเขตพื้นที่สีม่วงหรือพื้นที่อุตสาหกรรมที่มีพิชต่อสิ่งแวดล้อม รongรับขยายตัวของอุตสาหกรรมนี้ ทำให้เกิดคำถามถึงเป้าหมายการพัฒนาว่า ตั้งใจจะยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนจริงหรือไม่ ดังคำที่ เศรษฐ์ สุขกำเนิด กล่าวไว้ในบทความของเขาว่า เป็นการเบียดเบียนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ ถึงสาเหตุในการขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด โดยอาศัยแนวคิดพลังถ่วงดุล การขยายตัวของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี มีคุณค่ามากกว่าความเสียหายของสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ได้อย่างไร

ขอบเขตการศึกษา

เพื่อตอบคำถามการศึกษา การศึกษาจะแบ่งเป็นสองส่วน โดยส่วนแรก ทำความเข้าใจความหมายของการพัฒนา และการพัฒนาในระบบเศรษฐกิจไทย มีจุดประสงค์เพื่อตอบคำถามว่าทำไมต้องพัฒนา และทำไมการจึงเป็นการพัฒนาที่ไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนที่สอง เป็นการทบทวนแนวคิด (Review) พลังถ่วงดุล ความเข้าใจในแนวคิดพลังถ่วงดุลจะถูกใช้เป็นกรอบ ในการศึกษาหาข้อมูลที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการขยายพื้นที่ในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด นำใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับการพัฒนาในประเทศไทย โดยส่วนที่สองนี้ ใช้แนวคิดพลังถ่วงดุลอธิบายการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีในประเทศไทย และการขยายพื้นที่ในนิคมฯ ที่เป็นผลมาจาก การอนุมัติโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะที่ 3 และโดยโครงสร้างการศึกษาได้แบ่งออกเป็นสองตอน

ในบทที่สองของการศึกษา เป็นการทบทวนเหตุที่ทำให้สังคมค้นแบบก้าวหน้า และความหมายทั่วไปของการพัฒนา ในส่วนนี้จะแสดงให้เห็นเป้าหมายการพัฒนาที่หลากหลาย และมูลเหตุที่ทำให้สังคมต้องพัฒนาต้องพัฒนา และการพัฒนาในประเทศไทย เพื่อนำมาเชื่อมโยงในการวิเคราะห์สาเหตุของการพัฒนาที่ไม่หยุดนิ่ง นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เห็นถึงความพยายามในการรักษา

สมดุลของการพัฒนา ในส่วนท้ายของบทสองจะเป็น การศึกษา แนวคิดพลังถ่วงดุล ที่เป็นกรอบคิดหลักในการศึกษาครั้งนี้ โดยได้แสดงให้เห็นถึงบริบทแวดล้อมสาเหตุของแนวคิดพลังถ่วงดุลที่เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐ เพื่อเปรียบเทียบวิเคราะห์กับข้อมูลการพัฒนาของประเทศไทยจากข้อมูลการศึกษาในส่วนแรก และการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมี

ในบทที่สาม เป็นการศึกษาพลังถ่วงดุลในการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมี โดยเกริ่น ที่มาของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และหน้าที่ของนิคม รวมทั้งผลกระทบจากการสร้างนิคมฯ กับชุมชน จากนั้นเป็นลักษณะของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมหลักภายในนิคม สถานการณ์ปัจจุบัน รวมทั้งผลกระทบของอุตสาหกรรมปิโตรเคมีกับสิ่งแวดล้อม จากนั้นเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการในการรวมตัวระหว่างอำนาจรัฐกับธุรกิจรัฐกับชุมชน และ กระบวนการสร้างอำนาจถ่วงดุลของชุมชน

ส่วนในบทที่สี่ เป็นผลการศึกษา เพื่อตอบคำถามการศึกษาค้นคว้าว่า เหตุใด จึงได้มีการอนุมัติโครงการฯ ในระยะ 3 ท่ามกลางข้อคัดค้านเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม สังคม มลพิษ ของชุมชนรอบบริเวณ

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาอาศัยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสาร (Document research) ที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก ทั้งในส่วนข้อมูลการพัฒนาในประเทศไทย และแนวคิดพลังถ่วงดุล (Countervailing power) รวมทั้งนำแนวคิดพลังถ่วงดุลศึกษาการพัฒนาของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี โดยนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ขบวนการพัฒนา และขบวนการต่อต้านการพัฒนา เป็นขบวนการคู่ขนาน ทำให้รักษาทิศทางการพัฒนาให้มีความสมดุลอยู่เสมอ ภายใต้สมมุติฐานว่า ต่างฝ่ายต่างมีจิตสำนึกและความปรารถนาที่จะเห็นความก้าวหน้าของสังคม แต่มุมมองผลประโยชน์ที่ต่างกันทำให้ความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามถ้าสามารถทำให้การพัฒนาเกิดความสมดุลต่างฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาสลับกันไปตามช่วงเวลาอย่างทั่วถึง จะลดความขัดแย้งใน

สังคมได้ ในทางกลับกันถ้าต่างฝ่ายต่างดึงดันจะเอาแต่ผลประโยชน์เฉพาะที่ตนมองเห็น โดยคิดว่าเป็นเรื่องที่มีสำคัญต่อสังคมมากกว่า ความขัดแย้งก็จะทวีความรุนแรงขึ้นและถ้าปราศจากความพยายามที่จะความเข้าใจซึ่งกันและกัน อาจนำสังคมไปสู่จุดจบก็ได้

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยแนวคิดพลังถ่วงดุลของ จอร์จ เคเนต กัลเบิร์ต มีพลังเพียงพอที่จะชี้ให้เห็นประเด็นที่เป็นปัญหาในระดับจิตสำนึก ที่ก่อตัวกลายเป็นการกระทำหรือนโยบายสาธารณะในการพัฒนา และนำไปสู่การพัฒนาที่ขาดสมดุลอยู่ตลอดเวลาและอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษานี้อาจให้ประโยชน์ในการกระตุ้นให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้ทบทวนถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาที่ถ้าใช้หลักมโนธรรมแล้วผลประโยชน์จากการพัฒนาก็ควรถูกแบ่งปันกันให้ทุกฝ่ายในสังคมอย่างยุติธรรม